

І стало відомо по всіх краях про його прихід від Татар, що Бог сохранив його. Король угорський того ж року прислав «візького», рече: "Візьми у мене доньку за свого сина Льва". Боявся [тепер] його, що був у Татар, побідою побідив Ростислава й Угрів його.

Роздумавши з братом, [Данило] не поняв віри його словам: бо вже давніше зрадив, обіцявши дати свою доньку. Але йшов митрополит Кирил, посланий Данилом і Васильком на поставлення на митрополію Руську: коли він був у короля, переконав його король многими словами, дарами прихилив [казав]: "Проведу тебе в Греки з великою честю, коли Данило вчинить зо мною мир". Той же [Кирило] сказав: "Клятвою поклянись мені, що не зміниш слова свого, то я піду і приведу його [Данила]". І митрополит прийшовши, рече йому [Данилові]: "Що ти хотів, тепер маеш: візьми його доньку своєму синові за жінку". Василько теж сказав йому: "Іди до нього, він же християнин!" Тоді Данило пішов, взявши сина свого Льва і митрополита; пішов до короля в Ізволін, узяв його доньку синові за жінку і віддав його бояр, котрих Бог дав йому в руки, як він з братом подолів під Ярославом. Вчинив з ним мир і вернувся в землю свою» (537).

Тепер остання дописка:

«По смерті герцога, званого Фрідріха [австрійського], коли він подолів у війні короля угорського, а потім убитий був в битві своїми боярами, і стався мятеж між сильними людьми за честь і волю герцога — землю Ракуську і землю Штирську, король угорський — рік — і король чеський бились за неї, і король угорський, шукаючи помочи, хочаби заволодіти землею Німецькою, підняв [Данила] — послав до Данила, кажучи: "Пришли до мене сина Романа, віддам за нього сестру герцога і віддам йому землю Німецьку". І Роман поїхав "в Німці", і він [король] віддав герцога сестру за Романа і зложив приречення, котре не списалисьмо все, через великість його [1252].

По тім послав до Данила, рік: «Ти мені свояк і сват, поможи мені на Чехів". І переконав його, і він [Данило] пішов своєю дорогою на Опаву [нім. Тропау], сам же [король] полонив землю Моравську: багато городів розсплав, села попалив і велике убивство сотворив землі тій. Данило ж з'їхався з Болеславом і міркував, як пройти в землю Опавську. Болеслав не похочував, але жінка його помагала своїми словами Данилові, бо була донька угорського короля на ім'я Кінга, а Данило бажав того почасті задля короля, почасті хочачи слави, бо досі не було в Руській землі нікого, хто б воював землю Чеську: ні Святослав Хоробрий, ні Володимир Святий. І Бог його хотіння сповнив — спішив бо і поривався на війну.

Взяв сина свого Льва і поміч від брата Василька — тисяцького Юрія, зійшовся з Болеславом і пішов з Кракова. Прийшли на ріку Орду до города, званого Козлий, і приїхав до нього Володислав, син Казимира, [сина] Лісконогого Мешка; взявши кінних і піших, прийшли над ріку Псину. Тут Данило і Лев стали радитися з Володиславом, куди б воювати; але він не сказав правди і провідників дав "на лєсти". Отже, князь Данило послав Льва і Товтивила і Еднвида і двірського і все військо, а сам зостався з малим числом бояр і Юрієм тисяцьким. Лев же пішов і воював, і побачивши, що провідники брешуть, перестав їх слухати: пішов в лісні гори і взяв великий полон.

Данило ж, ідучи до Опави з Болеславом, послав сторожам своїх Ляхів. З Опави ж виїхав Андрій з Чехами. Стрілись і збились, і подолів Андрій. Ляхів було мало, одних побив, других побрав, і ввійшов у Ляхів великий страх. Приїхав Данило і рік їм: "Чого жахаєтесь? чи не знаєте, що війна без упавших не буває? чи не знаєте, що ви пішли на мужів, на неприятелів, а не на жінок? коли мужа вб'ють на війні,

То яке тут диво? Інші дома помирають без слави, а ці померли зі славою! укріпіть серця ваші і підійміть оружжє своє на неприятеля!" Сими словами їх укріпив, і багато ще іншого говорив їм, і пішов до Опави.

Побачив, що охрестні села біжать до города, многе множество, і не було йому кого послати, рече Володиславові: "Вчинив еси мені неправду, а себе погубив! якби Лев і люди мої всі були тут, великий "ураз" учинили б ми землі сій, і город сей був би, мабуть, здобутий!" І жалував, що відіслав сина свого Льва і воїв. Намовляв Ляхів їхати до городу, але вони не хотіли, і він бачив се, журився, не знаючи ні про сина ні про військо, де вони. Ляхи ж не хотіли їхати під город, але хотіли стати оподалік. А збір всім воям воевальним був признатий приїхати під город. Данило, отже, сказав: "Якщо ви й підете геть, я сам зостанусь, з малою дружиною, чекатиму своїх воїв". Болеслав і Ляхи послушали сього і стали нижче міста на ріці Опаві, бо не сміли відлучитись від нього.

Того ж вечора прийшов Лев з воями, маючи з собою великий полон. Того ж вечора зробили раду: другого дня обійти город, попалити все зовнішне: дома, обійстя і гумна. Коли настав ранок, так зробили. Але Болеслав не пішов за ріку, а став на горах ісполчившись, а Володислав пішов. І прийшовши до перших воріт, попалили; прийшли до других воріт — ввійхали Чехи, кількох з них убили, а інших прогнали; Бенеш же зоставсь перед воротами з хоруговою. Околицю города коло других воріт попалено також. Прийшовши ж до третіх воріт, велів Данило зсідати й палити околицю города. Люди разом кинулись до города, і Німці, побачивши такий-сильний натиск руський, стали тікати. Кількох їх убито в воротах, і, тікаючи, вони не зачинили воріт. Данило ж сильно хорував на очі і не побачив, що сталося в воротах: бачив, що люди його біжать і, витягнувши меч, затримає їх, і так не взято города. Пізніше довідавшись, що сталося, зажурився, що города не взято. Був знужений хобою і змучений і рік синові своєму: "Попали всю околицю города, а я піду до свого "колимагу", себто стану. Всю бо війну хорував на очі і багато радили йому вертатись, але він не послушав.

Другого дня знявшись, пішов горі Опавою, полонячи і палячи, і став коло города, званого Насіля [нім. Nassidel], чувши, що в тім городі тримають Русь і Ляхів. Рано ісполчившись, прийшов під місто, і ті, побачивши наступ множества полків, не витримали і піддались. Взявши город, випустив в'язнів, на городі поставив свою хоругву, зазначаючи побіду, а самих помилував і, відійшовши, став у німецькім селі.

Прочувши ж, що Бенеш поїхав до Глубичич, другого дня Данило, з Болеславом ісполчившись, пішов до Глубичич, полонячи і палячи. Володислав же пославши попалити все охрестне, себто окольне, і зле зробив, бо через те не взяли города. Бо коли Данило і Болеслав прийшли під город, всі вої хотіли взяти город приметом. Вітер сильно вів на город, а город був зроблений з ялини, отже, бачучи малий вал, вояки шукали дров і соломи, їздил туди й сюди, щоб підкинути під город, та й не знайшли, бо всі охрестні і поблизькі села попалив був Володислав, і через те не запалено города.

Того вечора стали думати: "Куди нам іти, чи до Особологи, чи на Герборта, чи вертатись нам додому?" Але Герборт прислав Данилові меч і покору свою. Подумали Данило і Болеслав: "Всю ми землю полонили!" і другого дня, завернувши назад, [Данило] перейшов ріку Одру і перейшов через землю Володиславову.

Тоді ж у Кракові були послі папи: принесли від папи благословення, вінець і титул королівський ["сан королевства"] і хотіли бачити князя Данила. Але він рече їм: "Не годиться мені бачитись з вами в чужій землі, але потім".

Відти пройшов він через землю Судомирську і прийшов з честю і славою в город Холм, в дом Пречистої, впавши, поклонивсь і прославив Бога за все, що сталося. Бо ніхто з руських князів не воював Чеської землі. Повидався з братом своїм і був в великій радості: перебував в домі св. Івана¹ в городі Холмі, з веселієм славлячи Бога і Пречисту його Матір і св. Івана Златоустого [1253].

В той час прислав папа поважних послів, що несли вінець, скіпетр і корону, те, що зветься королівський сан, переказуючи: "Сину, прийми від нас вінець королівства!"² Перед тим ще прислав він до нього єпископа бернського і каменецького, казав: "Прийми вінець королівства", але в той час він не прийняв, рік: "Неприятель-Татарин не перестає злежити з нами, то як можу прийняти вінець без помочі від тебе?" Опіза ж прийшов, несучи вінець і обіцяючи: "Будеш мати поміч від папи!" Він же таки не хотів, але намовила його мати, Болеслав і Сомовіт [Земовіт] і бояри лядські, говорили, аби прийняв вінець, "а ми єсьмо на псмич проти поганих!" І так прийняв він вінець від Бога, від церкви святих Апостолів і від престолу св. Петра і від отця свого папи Некентія і від усіх своїх єпископів³. Некентій бо прокликав тих, що хулять правовірну грецьку церкву, і збирав собор робити правовір'я і об'єднання церков.

А прийняв Данило вінець від Бога в городі Дрогобичі, йдучи на війну з сином Львом і з Сомовітом князем лядським. Брат його вернувся, бо мав боляка на носі, тому послав воїв своїх всіх з братом. Коли король Данило⁴ прийшов на землю Ятвязку і воював, Лев довідався, що в лісі зробив засіку Стейкинт і з ним Ятвяги, і він погнав на нього, взявши людей, і прийшов до засіки. Ятвяги вибігли против нього з засіки, а кінні, що були з ним [Львом] повтікали. Лев зсів з коня і сам один бився з ними кріпко. Тоді ті, побачивши, що Лев сам один б'ється з ними, вернулися дехто в поміч йому. Лев же вбив списа свого в щит [Стейкиннта], так що той не міг закритись, і вбив Лев Стейкиннта мечем, і брата його проколов мечем. Вони [Ятвяги] побігли, і він гонив за ними пішо, а інші на конях гонили їх і кололи. Король же Данило став в домі Стейкинтовім, і Лев приніс йому оружжя Стейкинтове і брата його й доказав побіду свою, так що отець його король в великій радості був з мужества і відваги сина свого» (549).

Наведені виїмки дають поняття про характер сеї повісті, котру варто було пізнати ближче як одну з першорядних пам'яток нашої старої літератури. З огляду на яскраве відбиття сучасної культури, ідеології й класових настроїв, та кож на вдатні і мальовничі малюнки старого життя вона

¹ Про холмську церкву Івана Золотоустого, збудовану Данилом, див. нижче.

² Епізодична манера автора розриває й тут зв'язь подій і робить враження, наче тут мова про якийсь нове посольство папи, тим часом як тут маємо до діла з тим же посольством легата Опіза, з котрим Данило бачивсь у Кракові. Про політичні обставини, що стримували Данила від коронації, щоб не дражити Татар, див. в «Іст. У.-Р.», III², с. 72.

³ З огляду на дражливе питання про унію української церкви з Римом, що виникло в зв'язку з переговорами з курією й коронацією, автор хоче підчеркнути, що Данило, приймаючи від папи корону, нітрохи не вяркався своєї церкви.

⁴ Від моменту коронації літописці не забувають протитулювати Данила королем.

заразом являється одною з цінніших людських документів європейського середньовіччя взагалі, не кажучи вже про першорядну вартість як історичного джерела.

Приходиться лише жалкувати, що автор, який так мальноничи і живо описав свою верству й її життя, так мало сказав про себе самого.

Ми не тільки не знаємо його імені, але й соціального становища, й обставин його життя. Він чоловік Романовичів, який живе інтересами їх та їх двору, от що могли ми сказати. Персональної близькості до котрого-небудь з князів за ним не помітно.

Брак яких-небудь церковних відомостей і чисто світський настрій, спеціальне замилювання в війнах і воєнних речах (дослідники відзначили давніше вже, напр., таку подробицю, що він записує колір коня, даного князем в дарунку) дають думати, що духовною особою сей автор не був, не вважаючи на книжне, спеціально біблійне читання. Правдоподібно, був він членом меншої дружини або одним з двірських служебників. Похвальні вирази, в яких він говорить про «печатника Курила», Данилового канцлера і начальника канцелярії тим самим («мудростью и крѣпостью удержа Бакоту», «иними мудрыми словесы глаголюта»), піддають гадку, чи літописець не був одним з «писарів» княжої канцелярії, помічником печатника і учасником його походу на Бакоту описаного тут (при кінці 1241).

При тім треба ще зазначити, що хоча центром оповідання являється «галицький мятеж», все ж особливої знайомості і близькості до Галичини спеціально за автором непомітно. Той тон, яким він говорить сумарично про «невірних» і «безбожних Галичан», скорше промовляє за тим, що він жив не в Галичині, а на Волині або на Побужжі.

Аргументом за сим була б і та цікавість, яку він виявляє до пограничної дрібної війни з литовськими племенами і Польщею, ареною котрої було Побужжя, а також і та обставина, що там, очевидно, була продовжена потім його повість, в 1250—60-х роках.

Продовження Галицького літопису. Галицька повість, закінчена, по вище наведеним спостереженням, на подіях 1255 р., в літописнім збірнику, що нам її переховав, продовжується далі до р. 1289 (по іпатській хронології — до р. 1292), і ся хронологія робить враження одностайного і безперервного оповідання. Але, розглядаючися в дійсній хронології описаних подій, не тяжко запримити в нім кілька перерв, і се, в звязку з іншими особливостями, дає можливість орієнтуватися в його наверстуваннях.

Повість про Куремсу і Бурандая. Перше продовження хоче оповісти про напад татарського воеводи (темника) Куремси на Волинь, що стався при кінці 1255 р. Як привід, оповідається похід Данила на людей татарських київсько-волинського пограниччя, що мав послужити прологом його «рати противу Татаром» в ширших розмірах. Була се акція дуже відповідальна і смілива для тих часів, коли все тремтіло перед Татарами; від неї, очевидно, сподівалися багато і слідили її події з великою увагою, але вона урвалася в самих початках, не підтримана союзниками, які прирікли були Данилові поміч. Центром оповідання являється, очевидно, пожежа Холма, що сталась під час Куремсиного наступу, стероризувала населення і перебила мобілізацію. Автор при сій нагоді описує історію Холма і його будови.

По сім, з невеликою хронологічною перервою, не заповненою ніякими подіями, наступає оповідання про прихід на Русь другого татарського воеводи, Бурандая, що заступив місце Куремси: як він після першої розвідки, що мала на меті приспати увагу Романовичів, зручно окупував їх землі при кінці 1259 р. і зажадав знищення всіх укріплень. В сій трагічній історії, яка, очевидно, була головною темою для автора, його оповідання з особливою любов'ю спиняється знов-таки на Холмі, відновленім після пожежі: як він щасливою вигадкою «великого князя Василька, наче від Бога посланого горожанам», урятувався від сеї загальної руїни. Таким чином ці дві історії — Куремсиного і Бурандаєвого наступу — зв'язуються не тільки спільністю теми — татарської біди, але й індивідуальними інтересами автора, зв'язаного, очевидно, з Холмом якимись особистими зв'язками. Може, був то холмський мешканець, місцевий священик, або взагалі церковник, судячи по детальному оповіданню (єдиному в нашій старій літературі) про холмські церкви та їх оздобу.

Правдоподібно, урятування Холма під час Бурандаєвої руїни піддало йому гадку описати обидва ці епізоди, зв'язані з Куремсиним і Бурандаєвим нападом: нещастя, яке впало на Холм під час першого, і щасливе вирятуння під час другого. Писалось воно, очевидно, між Бурандаєвим погромом і смертю Данила, ще за його життя, себто в рр. 1260—3. Маю то враження, що автор мав перед очима Галицький літопис, який уривався на епілогу австрійської акції Данила. Тому своє оповідання написав як її продовження, тою ж манерою, без років, з такими ж загальними означеннями, як «потомъ же», «времени минувшу», і взагалі в початках своєї повісті стояв під сильними впливами стилю Галицької повісті — поволі тільки виломлюється

з-під них. Через се перехід від Галицького літопису до сеї повісті про напади Куремси і Бурандая сам по собі такий незамітний, що тільки по іншим прикметам можна запримити кінець одної, а початок другої. Інша рука, інший круг ідей і інтересів, кінець кінцем, відчувається ясно. Сього автора інтересують не стільки воєнні подвиги і пригоди, скільки справи громадські, політичні, культурні; се земська людина, а не мандрівний лицар. Форма його оповідання дедалі стає теж відмінною від галицької повісті. Зникають штучні дієприкметникові конструкції, оповідання стає простіше і свобідніше. Нема там окрас і мальовничих образів; нема книжних цитат. Стыль більш наближається до київських повістей XII в.

Щодо змісту, то ся невеличка повість, 10 сторінок старого видання, належить до найбільш дорогоцінних пам'яток нашої старої письменності. Мало котра дає нам так багато для розуміння політичних, соціальних, культурних відносин, особливо в таку критичну, переломову хвилю, як середина XIII в. З тих усіх причин вважаю потрібним навести кілька уривків з неї — в перекладі:

«По Куремсиному наступі кременецькому [1254] підняв Данило похід на Татар. Порадившись з братом і сином, послав Діонісія Павловича, взяв Межибож, і посім воювали Данилові і Василькові люди Болохів, а Львові Побоже і людей Татарських.

По весні знов послав він [Данило] сина свого Шварна на Городок і на Семоць і всі городи, що сиділи під Татарами — Городськ і по Тереві до Жедечева. Возвягляне ж обманули Шварна: взяли від нього тивуна і не дали йому тивунити. І так Шварно прийшов [назад], вбравши городи всі, і за ним слідом прийшли [з покурою] до Данила Білобережці, Черпятинці й усі Болоховці.

Прислав і Мендовг до Данила: "Пришло до тебе Романа [Даниловича] з Новгородцями [Новгородка литовського], аби йшли до Возвягля, а відти на Київ". І визначив час [сходинам] під Возвяглем. Данило з братом і пішли до Возвягля, з великим військом, чекаючи вісті від Романа і Литви. Стояв в Корецьку день, чекаючи від них вісті, нарешті, пішов до Возвягля. Наперед послав сина Шварна, аби об'їхав город, щоб ніхто з них не утік. Було з ним 500 воїв, і горожане, бачучи, що з князем мало війська, сміялись, стоячи на горі. Другого дня прийшов Данило з множеством полків, з братом і сином Львом; коли побачили се горожане, жаж узая їх: не витримали і піддалися. Він город запалив, а людей вивів і дав їх в поділ [як невільників]: одних братові, других Львові, інших Шварнові, і пішов додому, взявши город [і залишивши дальший похід]. Коли Роман і Литва прийшли під город, і Литва, нічого не знаючи, поїхала до города [і не знайшла нічого], крім головень та псів, що бігали по городишу, — жалувала і плювала, говорячи по-своєму: «Янда!» — та призиваючи богів своїх, «Андая і Дівірікса», і всіх богів поминаючи, себто бісів. По сім Роман поїхав за батьком, взявши трохи людей, а решту відправив додому; Данило повеселився з Васильком, а Лев поїхав додому [556]¹.

¹ Опускаю оповідання про сутичку з тою Литвою, що, не поспівши в дохід, почала грабувати в околицях Луцька.

По сім Куремса пішов на Данила і Василька — наїхав несподівано. Василько став ладитись у Володимирі, а Данило в Холмі, і послали до Льва, аби приїхав до них. Куремса, не переїжджаючи Стіра, послав людей під Володимир. Коли неприятелі підїхали під город, вийшли на них горожане пішо і бились з ними кріпко і зробили вилазку з города. [так що Татари] пішли до Куремси назад і оповіли: "Горожане бо-рються з нами кріпко!"

Данило ж і Василька таки далі збирались, бажаючи битися з Татарами. Та трапилось за гріхи так, що [під ту хвилю] загорівся Холм від проклятої баби. Далі розповімо про заснування города, красу церков і великі їх утрати, — так що всі жалували. А від того, що таке полум'я було, аж з усєї землі було видко зорю — зі Львова дивлячись можна було бачити, і по полям белзьким, від горіння такого сильного поломені, люди подумали, що то Татаре запалили город, і поховались в лісові місця, через те не зїбрались.

Данило ж зїхався з братом і потїшав його не журитися по-поганськи посланою від Бога бідою, але поклатися на Бога і на нього зложити свою журу. Так воно і вийшло [що Бог їх потїшив]. Потім поїхали до Володимира і, зїбравши трохи дружини, молилися Богові, щоб їх захистив від татарського находу. Не можучи зїбрати дружини, посилали туди й сюди. Припадком Василькові люди, виїхавши, надїбали Татар, побили їх і забрали полонянників. Потім під Луцьком як стояв Куремса сотворив Бог чудо велике: Луцьк не був обсаджений ані приготований, збіглось до нього людей багато, була зима і вода велика; коли [Куремса] прийшов під Луцьк, не міг перейти, хотів здобути міст, але горожане міст відрубали. Він поставив пороки, щоб їх відїгнати, але Бог і святий Іван і святий Микола сотворили чудо: такий вітер настав, що як кидали пороком, то вітер вертав каміння на них, а коли ще сильніше стали кидати, божою силою зломивсь їх порок, і, нічого не вдїявши, вернулись в свої становища, себто в поле.

Але що попереду написали, як згорів Холм під час Куремсиного походу [тепер докінчення]. Город так був заснований: божею волею, Данило, як княжив у Володимирі, збудував город Угровськ і поставив у нім єпископа. Іздячи на полях і лови діючи, побачив на горі місце гарне і лісисте, окружене полем, і спитав туземців: "Як зветься місце се?" Вони рікли: "Холм ім'я йому". І він улюбив се місце і задумав поставити на нім маленький городець: обїяв Богові і святому Іванові Златоустому зробити церкву в його ім'я. І зробив малий городець, а побачивши, що Бог йому помічник і Іван поспішник, збудував город уже інакший, такий що вже й Татари не могли здобути, тоді як Батий всю Руську землю взяв. Тоді то й церква св. Трійці була спалена і потім знову була збудована.

І побачив князь Данило, що Бог помагає місту тому і став скликати прихожих людей: Німців, Русь, Ляхів і з інших народів. Приходили день і вночі, молодіки і "мастери" всякі, тікали від Татар сідларі, лучники, тульники, ковалі до заліза, до міді і срібла. З'явилось життя. Наповнилися двори, і поле наоколо города і села.

Збудував він церкву св. Івана, красну і гарну; будова її була така: чотири комари [арки], від кожного рогу перевід, а поставлені на чотирьох людських головах, вирізьблених одним артистом ["хитрїцом"]. Три вікна прикрашені римськими шклями. При вході до олтаря стояли два стовпи [колоні] з цілого каменя, на них комари, і верх високо прикрашений золотими звїздами по синьому. В середині поміст [підлога] влита з міді і чистого олова — блєстїла як зеркало. Двоє дверей, прикрашені білим галицьким каменем і зсленим холмським, витесаним і покритим різьбами ніким житрецем Авдієм. Високорізьби [приліпи] на

них були розписані всіма кольорами і золотом: на передніх дверях святий Спас, а на північних святий Іван. Всі дивувались, дивлячись.

Ікони, принесені ним з Києва, прикрасив камінням дорогим, бісером [перлами] і золотом: Спаса і святої Пречистої, що йому дала сестра Федора, ікони принесені з монастиря Федора, стрітення з Овруча, від його батька, варті подиву — вони погоріли в церкві св. Івана, один тільки Михайл зостався з тих чудових ікон. Дзвони приніс з Києва, інші тут вилит — все то огонь попав.

Серед города вежа була висока, так щоб бити з неї наоколо города: з споду підбудована каменем на висоту 15 ліктів, сама збудована з дерева тесаного і вибілена як сир, так що світилася на всі сторони. Коло неї був студенець, себто колодязь, на 35 сяжнів [глибини]¹. Насадив сад прекрасний і [в нім] поставив церкву в честь святим безмездникам Кузьмі і Дем'яну — має вона чотири стовпи, витесані з цілого каменя, що держать верх, від них другі [стовпи] до олтаря св. Дмитра, що стоїть перед бічними дверми, гарний, привезений здалека. Перед городом за поприща стоїть кам'яний стовп, і на нім з каменя різблений орел; висота каменя десять ліктів, а разом з головами й підніжками 12 ліктів.

Побачивши таку шкоду городу, ввійшов [Данило] до церкви, оглянув шкоду і дуже жалував, але, помолившись Богові, відновив церкву і посвятив — єпископ Іван святив. І знов помолився Богові і відбудував [город] твердший і вищий — тільки такої вежі не зміг збудувати: інші городи будував проти безбожних Татар, тому не збудував її. Церкву ж в городі Холмі поставив превелику, в ім'я пресвятої Приснодіви Марії, великістю і красотою не меншу від попередніх. Прикрасив її пречудними іконами, і чашу привіз з Угорської землі, вирізьблену з червоного мармуру, предивного мистецтва, з змієвими головами наоколо. Поставив її перед церковними дверми, званими царськими, зробив з неї хрестильницю, святити воду на святе Богоявлення; блаженний єпископ Іван зробив у ній [бракує слова], точений з гарного дерева і позолочений всередині і зверху, вартий подиву [560].

По якійсь часі прийшов і став на місці Куремси з множеством татарських полків, з великою силою безбожний і злий Бурандай. З Куремсою Данило воював і ніколи не боявся Куремси, бо не міг йому Куремса зробити нічого злого, аж доки не прийшов Бурандай з великою силою. Прислав до Данила послів, переказуючи: "Іду на Литву; коли ти мирен [з нами], іди зо мною". Данило сів з братом і сином і раділися в смутку: знали, що як Данило поїде, не буде се з добром. Подумали всі, і поїхав за брата Василько. Проводив його брат до Береста і послав з ним людей своїх. І помолився Богові, святому Спасові ізбавникові — тій іконі, що в городі Мельнику в церкві святої Богородиці стоїть нині в великій честі: обіцяв йому [Спасові] Данило король прикрасами прикрасити його. [Наступає оповідання про участь Василька в Бурандаєвім поході на Литву, 1258 р.]

По сім минув рік, і була тишина по всій землі. Було в тих днях весілля у Василька князя в Володимирі городі: віддавав доньку свою Ольгу за князя Андрія Всеволодича, до Чернігова. Був там Васильків брат Данило король з обома своїми синами: з Львом і з Шварном, й інших князів багато, і бояр багато. І як було тоді веселіє немале в Володимирі городі, прийшла тоді вість Данилові королеві і Василькові, що йде окаянный, проклятий Бурандай. І дуже сумні були з того брата, бо прислав так переказуючи: "Коли ви мої миринки, стрітьте мене, а хто мене не стріне, той мені ратний [неприятель]". Василько князь

¹ Тут приписка не на місці: «прекрасні храми [горіли], і мідь пнула від огня, як смола».

поїхав напроти Бурандая з Львом, своїм синовцем, а Данило король не поїхав з братом: послав на місце себе владика свого холмського Івана.

І поїхав Василько князь зі Львом і з владикою напроти Бурандая, взявши багато дарів і пиття, стрів його коло Шумська, і вийшов Василько з Львом і владикою перед нього з дарами. Дуже він великий гнів показав Василькові князеві і Львові, так що владика стояв у великій перестрахи. А потім Бурандай сказав Василькові: "Коли ви мої мирники, розкидайте всі свої городи". Лев розкидав Данилів і Стожок, послав відти також розкидати Львів, а Василько послав, щоб розкидати Кременець і Лучеськ. Наперед же себе послав Василько з Шумська до брата свого Данила владика Івана. Приїхавши до Данила, почав владика оповідати, що було, і Бурандаїв гнів розповів йому. Данило, настрашившись, втік до Ляхів, а з Ляхів утік до Угрів.

Бурандай пішов собі до Володимира, і Василько князь з ним. Не дійшовши до города, став на ніч на Житани, і Бурандай почав говорити про Володимир: "Васильку, розкидай город!" Князь Василько став думати про город, і що не можна було на борзі його розкидати через його великість, велів його запалити, і так через ніч він весь згорів. Другого дня приїхав у Володимир Бурандай і побачив своїми очима, що город весь згорів, і став обідати і пити у Василька у дворі. Пообідавши ж і напизьшись, заночував коло П'ятидня. Другого дня прислав Татарина, на ім'я Баймура. Приїхавши до князя, Баймур рече: "Васильку, прислав мене Бурандай, велів мені город розкопати". Василько йому одрі: "Роби, що тобі повелено". І той почав розкопувати город, знаменуючи образ побіди.

По сім пішов Бурандай к Холмові, і з ним Василько з боярами і слугами своїми. Коли прийшли під Холм, город був зачинений. Приїшовши, стали оподалік і не могли нічого зробити, бо були в нім бояре і люди добрі, і город кріпко обсаджений пороками і самострілами. Бурандай, побачивши кріпкість городу, що здобути його не можна, почав говорити Василькові князеві: "Васильку, се город брата твого! поїдь, скажи горожанам, аби піддались!" І послав з Васильком трьох Татар, що розуміли руський язик, що їм говоритиме Василько, приїхавши під город. Василько ж поїхав під город і взяв собі в руку каміня: прийшовши під город, почав мовити горожанам, а Татари, послані з ним, слухали: "Костянтинне холопе, і ти, другий холопе, Луко Івановичу! се город брата мого й мій: піддавайтесь!" І сказавши, кинув долів камінь, даючи їм зрозуміти сею хитрістю, аби бились, а не піддавались. І так говорив і тричі кидав долів камінь. І се великий князь Василько наче від Бога був посланий на поміч горожанам — дати їм раду сею хитрістю. Костянтин, стоячи на заборолах города, розгадав своїм умом раду, подану йому Васильком, і рече князеві Василькові: "Ідь собі геть, а то дистанеш камнем по голові! ти вже не брат еси братові твому, а неприятель йому!" Татари ж, послані під город з князем, вислухавши, поїхали до Бурандая й розповіли Василькові слова: як він говорив горожанам і що горожане говорили Василькові. [По сім наступає оповідання про похід Бурандая на Польщу і погром Сендомира].

Історія подій в Литві по смерті Мендовга. Після повісті про наступи Куремси і Бурандая іде оповідання про українсько-литовські відносини і події 1260-х років. Головні моменти в нім такі: історія убивства Мендовга, усобиця після його смерті, помста Войшелка за смерть батька, його резигнація і передача великого князівства Шварнові Даниловичеві, убивство Войшелка Львом з зависті за спадщину. Як в

попередній повісті увага автора була скуплена на відносинах до Татар, так тут вона скуплена на відносинах литовських так ґрунтовно, що смерть Данила згадується принагідно тільки в зв'язку з сими литовсько-українськими відносинами. Мабуть, пізнішою рукою ся згадка була розширена, щоб дати щось подібне до пристойного некролога, так само як пізнішою рукою були повставлювані короткі записки, які тепер носять іпатські дати 1265 і 1266. Я наведу сю записку про Данила, яка являється таким скромним епілогом його епопеї, розповідженої в Галицькому літопису. Петитом [у квадратних дужках] подані ті фрази, які здаються мені пізнішим додатком до основного оповідання, вискладаного більшим письмом:

«Княжашу же Войшелкови в Литвъ и поча ему помагати Шварно князь и Василко. Нарекль бо бяшетъ Василка отца себъ и господина. А король бяшетъ тогда впадъ в болеть велику, в нейже и сконча животь свой [и положиша во церкви святѣй Богородицѣ юже бѣ создалъ. Се же король Данило князь добрый, хоробрый и мудрый, иже созда города многи и церкви постави, и украси ѣ разноличными красотами. Бяшетъ бо братолюбемъ свѣтятся с братомъ своимъ Василкомъ. Сей же Данило бяшетъ вторый по Соломонѣ]. По сем же Шварно пойде в помощь Войшелкови, а Василко князь отъ себе посла ему помощь всю свою рать. [Войшелкъ же нареклъ бяшетъ Данила яко отца себъ и господина]. И приде же Шварно с помощью в Литву к Войшелкови, и видѣвъ Войшелкъ помощь Шварнову и Василкову отца своего, и радъ бысть велми. И нача пристраватися и пойде в силъ тяжьцѣ, и нача города имати во Дявельствѣ и в Нальщанехъ. Города же поймавъ, а ворогы своя избивъ, и тако придоша во своя си».

Татарські відносини, які так інтересували автора попереднього оповідання, автора нинішнього оповідання займають настільки мало, що «мятежъ великъ» в Татарах, що, без сумніву, дуже сильно відбився на відносинах Орди до України, він не завів зовсім до свого оповідання, і про се загадала тільки одна з тих, пізніших, очевидно, записок, які розбивають оповідання про події на Литві.

Все се наводить на гадку, що се оповідання про литовсько-українські події писані іншою рукою, а не тою, що описала походи Куремси і Бурандая, хоча се продовження могло теж писатися в Холмі. Що автор писав в Холмі, можна думати особливо на тій підставі, що в оповіданні особлива увага присвячена Шварнові, котрого уділом був Холм.

Стилістично се оповідання не відрізняється нічим особливим від попередньої повісті. Стиль доволі свободний, простий, ясний, зрідка трапляються риторичні образи в тім роді:

бяхуть бо полци видѣниемъ яко боровѣ велици...
або: не мало бо показаста мужьство свое,
и не побѣгоста братъ от брата,
ту же прияста побѣдныи конечи.